

УДК 329

ББК 66.69(4УКР)

Юрій Шведа

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ КОНФІГУРАЦІЇ
ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Відміна в 1990 р. шостої статті Конституції СРСР, у якій закріплювалося монопольне положення КПРС, пододала формальні перешкоди для розвитку в Україні багатопартійної системи. З цього часу партійна система України у своєму розвитку зазнає ряд якісних змін, послідовно міняючи свою конфігурацію.

Ключові слова: політична партія, партійна система, конфігурація, сучасні тенденції, український політиком.

Партійну систему України на початку її існування можна було б кваліфікувати як типово атомізовану. І справді, політичних партій нараховувалося чотири десятки, але жодна з них не мала ані того рівня чисельності, що дозволив би утворити дійові партійні організації на місцях, ані того рівня популярності, що давав можливість бодай половині потенційних виборців знати партії і розрізнати їх між собою, ані того рівня впливовості, що дозволяв би фракціям у парламенті чи у місцевих представницьких органах впливати на формування уряду чи виконавчих структур на місцях.

Однак атомізована партійна система ніколи не є стабільною і сталою протягом тривалого періоду. З часом вона трансформується у стабільнішу систему. Прогресивним варіантом такої трансформації є еволюція атомізованої системи у систему поляризованого плюралізму, а регресивним варіантом є скочування атомізованої анархії до однопартійних чи гегемоністських систем або встановлення військових диктатур.

Після 1996 р. можна сказати, що партійна система країни була перехідною від атомізованої системи до системи поляризованого плюралізму. Про це виразно свідчить наявність у політичному спектрі сильної двополюсної опозиції (антисистемних лівих та правих).

Парламентські вибори 1998 р. внесли чергові зміни у конфігурацію партійної системи України. Більшість дослідників вважають, що ці вибори сприяли формуванню в Україні системи малих партій.

Згідно з П.Маєром, до категорій малих відносяться партії, що отримали на виборах менше

15% голосів. З восьми партій, що подолали у 1998 р. 4% бар'єр, лише КПУ набрала більше 15% голосів виборців (24,65%).

Відповідно до запропонованої П.Маєром класифікації партійну систему, при якій дві найбільші партії, що мають у своєму розподіленні більше ніж 80% мандатів, треба кваліфікувати як систему великих партій, якщо вони розпоряджаються 65% мандатів, мова йде про систему середніх партій, а якщо у них 42% мандатів, то це система малих партій. Очевидно, що партійна система України, де дві найбільші партії – КПУ і НРУ – разом отримали у 1998 р. 37,55% мандатів, належить до останнього типу.

Аналогічний висновок робимо при підрахунку індексу фракційності (F) партійної системи України за методом Д.Рас. Значення даного індексу змінюється від нуля (однопартійна система, при якій всі голоси і мандати отримує одна партія) до одиниці (повністю фрагментована система, де кожний виборець голосує за свою партію, а кожний парламентар представляє окрему партію). У даному випадку індекс фракційності (F) на парламентському рівні (за пропорційною частиною) дорівнює 0,80. Така величина даного індексу була характерна для Бельгії (0,82), Фінляндії (0,80) і Швейцарії (0,84) у 1980 – 1994 рр. [1].

Що стосується регіонального розподілу підтримки лівих, правих і центристських партій, то тут небагато змінилося порівняно з 1994 р. Варто лише зазначити, що в одномандатних округах на сході та півдні держави ліві цього разу отримали менше мандатів, ніж чотири роки тому. Це, очевидно, було обумовлено вже згаду-

ваним ефектом збільшення виборчих округів. У цьому відношенні показовим є те, що дві “партії влади” (НДП і АПУ) при достатньо скромних успіхах у загальнодержавному окрузі добились непоганих результатів в одномандатних округах (14 і 8 мандатів) [2].

Про слабкість організаційної структури українських партій свідчать і вибори до місцевих Рад, що проходили одночасно з парламентськими. Частка партійних депутатів у цих органах становила 7,76% [3].

Парламент XIV скликання декілька разів намагався змінити виборчий закон, збільшивши частку депутатських мандатів, що розігрувалися за пропорційним принципом, але всі ці спроби блокувалися Президентом. Незважаючи на деякі модифікації електорального законодавства (спрощення процедури реєстрації кандидатів і партійних списків, більш чітке регламентування передвиборної кампанії тощо), мажоритарно-пропорційний характер електоральної системи і формула розподілу мандатів між політичними партіями і їх блоками залишалися попередніми [4].

Виборча парламентська кампанія 2002 р. почалася, коли в Україні Мінюстом було зареєстровано близько 130 політичних партій. Основна маса цих партій – політичний мінімум. Справді загальнонаціональний вплив та вагу мають не більше шести політичних партій. І ще близько двох десятків володіють певними фінансовими можливостями, опираючись на обмежену або регіональну підтримку виборців і, звичайно, мають відомих у суспільстві лідерів. Самостійно ці партії не здатні вести боротьбу за парламентські мандати і можуть досягти деяких успіхів, лише об’єднавшись у блоки.

Напередодні та після парламентських виборів 2002 р. у розвитку партійної системи виявилось ряд нових моментів.

Перш за все слід відмітити появу особливого поділу партій на “пропрезидентські” та “антипрезидентські”. Причому даний поділ не враховує попередні ідеологічні розколи, в антипрезидентському таборі виявляються ідеологічні противники – праві та ліві партії.

Ще одним моментом є те, що посилюється вагомість популярних або просто відомих політичних лідерів, які погодились стати на чолі списків виборчих альянсів, хоч деякі з них є лідерами політичних партій. Згадаймо, як напередодні парламентських виборів 1998 р. досить вдалий політичний крок зробили об’єд-

нані соціал-демократи, коли залучили до своїх лав популярних діячів – першого Президента Леоніда Кравчука та Євгена Марчука і занесли їхні прізвища до першої п’ятірки свого списку.

Значна група відомих політичних діячів дала згоду балотуватися до Верховної Ради на чолі виборчих блоків. Серед них – голова Адміністрації Президента академік Володимир Литвин (блок “За єдину Україну”), экс-прем’єр Віктор Ющенко (блок “Наша Україна”), колишній секретар Ради національної безпеки й оборони Володимир Горбулін (блок Демократичного союзу і Демократичної партії). Серед фігурантів перших п’ятирок виборчих блоків – Прем’єр-міністр Анатолій Кінах, экс-прем’єр Валерій Пустовойтенко, віце-прем’єр Володимир Семиноженко, колишні міністри Геннадій Удовенко та Юрій Костенко [5].

Одним з індикаторів реального (організаційного, фінансового і кадрового) потенціалу політичних партій може бути їх участь у висуненні кандидатів в одномандатних округах. За даними Центрвиборчкому, на виборах 2002 р. своїх кандидатів в одномандатних округах висунули 76 партій, з яких 42 претендували не більше ніж на 10 місць кожна і лише 13 змогли запропонувати більше 50 кандидатів.

З 33 списків, включених у виборчий бюлетень для голосування по багатомандатному окрузі (11 блоків і 22 партії), 4% бар’єр пододало шість (три блоки і три партії). Усього за переможців проголосувало 75,72% виборців, решта партій і блоків отримали 18,12% голосів. 2,45% виборців проголосували проти всіх, 3,71% бюлетенів були визнані недійсними [6].

Показник ефективності кількості партій знизився порівняно з 1998 р., наблизився до середніх значень у державах Центральної і Східної Європи: на виборчому рівні він склав 7,96; на парламентському – 4,6.

У свою чергу індекс фракційності партійної системи (за пропорційною часткою) піднявся до 0,88 (0,80 в 1998 р.), що свідчить про ріст пропорційного представництва партій на рівні парламенту.

Оцінюючи динаміку партійної системи України, не варто забувати, що в 2002 р. політичні партії конкурували між собою і в одномандатних округах за системою відносної більшості при голосуванні в один тур. Як відомо, особливою рисою даної системи є крайня диспропорція розподілу голосів: більша частка

їх пропадає, а переможця обирає меншість виборців. Відомо також, що використання такої електоральної формули сприяє “дуалізму партій” (Дюверже). Усе це підтвердила й українська практика [7].

На виборах 2002 р. за 225 депутатських мандатів боролися 3084 кандидати. За переможців проголосувало 35,68% виборців, тоді як 64,32% віддали свої голоси їх конкурентам. Два найпотужніші блоки поділили між собою 48% мандатів, отриманих по одномандатних округах. Ще 42% мандатів отримали безпартійні депутати. Отже, ми бачимо, що малопотужніші виборчі об'єднання, які набрали на виборах більше 15% голосів, разом контролюють 47,3% мандатів. Це означає, що партійна система України залишається системою малих партій (за класифікацією П.Маєра).

Для виміру політичної структуризації парламенту можна використати введений Л.Маєром індекс агрегації (співвідношення кількості всіх парламентських партій до кількості місць, контрольованих найбільшою партією у парламенті). У 1998–2002 рр. індекс агрегації становив в Україні 3,73. Подібна величина даного показника була у Фінляндії в 1945–1979 і 1980–1994 рр. (3,38 і 3,11 відповідно), а також у Голландії (3,57) і Швейцарії (3,49) в 1975–1979 рр. У цих державах маємо справу із значним ступенем фракційності партійних систем і багатопартійною системою коаліційних переговорів, чому, зрештою, сприяє факт існування відносно малих політичних партій. Дані уряди є менш стабільними, а процес їх формування залишається значно тривалішим і вимагає застосування багатьох форм дискусійного характеру.

Звертаючись до політичної географії виборів 2002 року, необхідно відмітити, що представлені в парламент партії і блоки добилися успіху у більшості регіонів держави. Блок “Наша Україна” і КПУ подолали виборчий бар'єр у 24 регіонах; блок “За єдину Україну” – у 23; БЮТ – у 19; СДПУ(о) – у 16; СПУ – у 15.

Якщо розфарбувати адміністративну карту України в кольори партій – лідерів електоральної гонки 2002 р., то перед нами постане двоколірне

полотно (з двома плямами); із заходу на схід держави, включаючи центральні області (Вінницьку, Київську, Черкаську і Чернівецьку), будуть переважати кольори блоку “Наша Україна”, а в усіх інших областях, за винятком Полтавської і Донецької (де перемогли, відповідно, СПУ і блок “За єдину Україну”) – кольори КПУ. Але насправді політичні блоки виявилися полярними лише на протилежних кінцях України. У Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях виборці віддали свої голоси винятково за праві та правоцентристські партії і блоки, тоді як у Донецькій і Луганській, а також у Севастополі – за ліві й центристські [6].

Отже, проведений аналіз показує, що в Україні склалася багатопартійна система з малими партіями. Як свідчить досвід, політичне майбутнє таких партій пов'язане із створенням блоків (виборчих і парламентських).

Ступінь поляризації українського електорату відносно невеликий, вплив антисистемних партій незначний, стійкою електоральною базою володіють просистемні ліві та праві партії. Звідси випливає, що партійна система України, за класифікацією Дж.Сарторі, належать сьогодні до помірно поляризованої системи. Подібним системам не притаманні сильні центристські тенденції, тому деякі політики стверджують, що міжпартійна боротьба може призвести до дестабілізуючої ситуації в державі.

Звичайно, формування партійної системи в державі ще не завершилося. Для цього двох парламентських кампаній явно замало. У даний момент партії і вся партійна система України знаходяться на перехідному етапі: або продовжуватимуться спроби штучного створення домінуючої партії (“партії влади”), або політичний клас України зрозуміє, що реальне змагання між політичними партіями за владу є необхідною умовою демократії.

1. Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza / Pod. red. A. Antoszewskiego, R. Herbata. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. – S.174.
2. Ващенко К. Деякі підсумки виборчої кампанії партій та блоків: регіональний аспект // Нова Політика. – 1998. – № 2.

3. Куцелюк Ю. Українські політичні партії: тенденції сучасного розвитку // Українські варіанти. – 1998. – №3–4.
4. Білоус А. Вибори вибору виборів. Український варіант // Пост-Поступ. – 1993. – № 3; Рутар С. Проблеми виборчого процесу в контексті становлення полі-

тичної системи України // Республіканець. – 1994. – №1; Панкевич Р. Вплив виборчої системи на стабілізацію та розвиток політичної системи в Україні // Молода нація. – 1997. – №7.
5. Томенко М., Олійник В. Партийна еліта України-2000.

– К., 2000; Олійник В. Парламент-2002. Час вибору. – К., 2001.
6. Офіційний сайт ЦБК: www.cvk.gov.ua.
7. Білоус А. Політико-правові системи: світ і Україна. – К., 1997.

Y. SHVEDA

MODERN TENDENCIES AND CHANGES IN THE CONFIGURATION OF THE POLITICAL SYSTEM IN UKRAINE

Revocation of the article 6 of the Constitution USSR in 1990 where the monopoly position of the Communist party was marked, helped to overcome the obstacle for the development of the party system of Ukraine. Since that time the party system of Ukraine is in the process of constant developing constantly changing its configuration.

Key words: Political party, party system, configuration, modern tendencies, Ukrainian politicians.

УДК 329.055.4

ББК 66.62

Іван Монолатій

КОНФІГУРАЦІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН СХІДНОЇ І ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ ТА ДЕМОКРАТИЧНОЇ ЛІВИЦІ

На основі аналізу елементів партійних систем країн Східної і Центральної Європи 90-х рр. ХХ ст. – індексу ефективної кількості партій та індексу агрегації – підтверджено висновок, що конфігурація (тип) партійної системи змінюється тоді, коли зміни зазнає система взаємозв'язків між істотними партіями, що означає зміну стабільної лінії поведінки на електоральному, парламентсько-урядовому та організаційному рівнях.

Ключові слова: конфігурація, партії, соціал-демократія, демократична лівиця, Центрально-Східна Європа, трансформація.

Категоріально-політологічна основа сучасного трансформаційного процесу соціал-демократії та її дискурсу в країнах Східної і Центральної Європи в запропонованому варіанті робить аналіз партійних систем доступним для подальших досліджень і пояснення подій, які відбуваються в партійному будівництві названих держав. Автор переконаний, що на основі вивчення конфігурації партійних систем регіону можна давати оцінку різним, несхожим ситуаціям, а також прогнозувати і навіть передбачати певні події у становленні багатопартійності.

Поняття й основні характеристики теорії трансформації соціал-демократії.

У теоретичному і практично-політичному сенсі запропонована нами тема потребує системотворчого механізму, на роль якого останнім часом небезпідставно претендує феномен, що у сучасній науці дістав назву “трансформації

європейської соціал-демократії та демократичної лівиці”.

У загальнотеоретичному сенсі трансформація соціал-демократії базується на ідеї внутрішньої здатності соціал-демократичних партій до якісної еволюції у транснаціональній перспективі. Вона означає сукупність економічних, політичних, державно-правових, психологічних, культурних зрушень і перетворень конкретного суспільства у напрямі його осучаснення і постійного вдосконалення; наближення соціальних і політичних систем та їхніх фрагментів до максимально можливого рівня розвиненості на підставі поєднання історичного зобов'язання щодо здійснення органічного зв'язку між демократією і соціальною справедливістю. Таким чином, трансформація соціал-демократії у прогресі є дослідженням відмінностей та спільностей між вивченням і сприйняттям нового політичного контексту*.